

PRIKAZI I OSVRTI

S leksikografijom
od malih nogu

(*Prvi školski rječnik: Školska knjiga* – Institut za hrvatski jezik, Zagreb, 2008.)

U sklopu leksikografije kao jezikoslovne discipline rječnici za djecu u svijetu već nekoliko desetljeća zauzimaju ustaljeno mjesto među brojnim i raznovrsnim rječničkim priručnicima. Na hrvatskome je tržištu u posljednjih petnaestak godina također objavljeno nekoliko rječnika, jednojezičnih i dvojezičnih, namijenjenih djeci – *Slikovni rječnik za djecu: hrvatsko-englesko-njemački* urednice Ive Grgić (1993), *Ilustrirani rječnik hrvatskoga, engleskoga i njemačkoga jezika* (1995) i *Mali ilustrirani rječnik hrvatskoga jezika: za niže razrede osnovne škole* (1998) autora Ante Vladimira Bikića, *Hrvatski školski rječnik* (od petoga razreda osnovne škole) autora Mije Lončarića i Ante Bičanića (1998), *Moj prvi hrvatski rječnik za djecu i odrasle* Lare Hoelbling Matković (2005).

U suradnji Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i nakladničke kuće Školska knjiga u studenome 2008. godine objavljen je *Prvi školski rječnik* skupine suradnika: glavne urednice Dunje Brozović Rončević, urednicā Lane Hudeček i Milice Mihaljević i autorā Ankice Čilaš Šimpraga i Kristiana Lewisa iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje te vanjske suradnice Ljiljane Jojić, prvi u nizu školskih rječnika koje te dvije ustanove izrađuju (u pripremi je još jedan rječnik za završne razrede osnovne škole i početne razrede srednje škole). Svi suradnici Instituta za

hrvatski jezik koji su kao leksikografi sudjelovali u izradi *Rječnika* imaju dugogodišnje leksikografsko iskustvo u radu na znanstvenim projektima svoje ustanove te su dobri poznavatelji norme hrvatskoga jezika, recenzenti su brojnih školskih udžbenika hrvatskoga jezika, a urednice Lana Hudeček i Milica Mihaljević i same su autorice normativnih priručnika i srednjoškolskih priručnika hrvatskoga jezika. Redni broj prvi u naslovu *Rječnika* ima dva značenja: prvi je u nizu rječnikā koji se izrađuju u suradnji Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Školske knjige, ali i prvi s obzirom na leksikografsku koncepciju po čemu se izdvaja u odnosu na već postojeće rječnike namijenjene djeci. Iako opsegom veoma malen (225 str.) jer su u njemu objašnjena značenja 2500 riječi te će zahtjevniji, tj. stariji korisnici šira i iscrpnija objašnjenja značenja općih te posebno strukovnih riječi (primjerice životinja i biljaka) kao i riječi koje ne pripadaju standardnom jeziku (npr. familijarni izrazi, regionalizmi i žargonizmi) morati potražiti u kojemu drugom rječniku, učenici prvih i drugih razreda osnovne škole, kojima je namijenjen, od *Prvoga će školskog rječnika* imati mnogostruku korist – *Rječnik* nije samo priručnik za čitanje, zbog bogato opremljenoga DVD-a korisnicima je omogućen intermedijski pristup podatcima.

U *Rječniku* nije zastupljen uobičajen leksikografski metajezik pa je tako i uvodni dio, u kojemu je ukratko i sažeto opisana struktura rječničkoga članka, primjeren rječniku najmlađih školaraca – umjesto naziva *natuknica* rabi se *riječ*, umjesto naziva *definicija* rabi se *objašnjenje*. Osnovno konceptijsko polazište autora *Prvoga školskoga rječni-*

ka jest značenjski opisati riječi na način razumljiv najmlađim školarcima, dakle pojmovnoj percepciji sedmogodišnjaka i osmogodišnjaka („... knjiga je zamišljena kao edukativni priručnik koji bi učenike naučio kako riječima opisati pojmove koje oni uglavnom već znaju“, iz *Predgovora*). Sam je rječnički članak također veoma jednostavan i pregledan: poboljšanim malim tiskanim slovima doneseni su kanonski oblici riječi nakon čega slijedi objašnjenje riječi u obliku rečenice (riječ je ponovljena velikim početnim slovom, nakon čega slijedi opis njezina značenja s točkom na kraju). Budući da je *Prvi školski rječnik* usklađen s programom HNOS-a, u članku se ne navodi oznaka za vrstu riječi ni oznaka odrednice za gramatički oblik s obzirom na to da prvašići i drugašići, osim imenica (u drugome razredu) u prvome i drugome razredu ne uče ostale vrste riječi ni njihove paradigmatske oblike te se, kako autori navode, izbjegavaju kratice pa je njihova uporaba svedena na najmanju moguću mjeru. Iza kanonskoga oblika (infinitiva za glagole, nominativa jednine za imenice, pridjeva u muškome rodu riječi) sustavno se za svaku vrstu riječi donose jednaki gramatički oblici: nominativ množine za imenice, oblici u prošlome, sadašnjemu i budućemu vremenu za glagole, oblici u ženskome i srednjemu rodu za pridjeve). Objašnjenja koja slijede iza svake natuknice također su usklađena prema vrsti riječi te prema značenjskim ili gramatičkim kategorijama: opisni se pridjevi uvode s *onaj koji* ili *ono što*, vršitelj radnje s *osoba koja*, glagoli se uvode sa *znači*, sve biljke, sve životinje te ostale vrste strukovnih naziva također imaju tip-

sku definiciju:

sići, siđem, sišao /sišla sam, sići ću

Sići znači spustiti se s višega na niže mjesto.

kolodvor, kolodvori

Kolodvor je mjesto na koje dolaze i s kojega polaze vlakovi ili autobusi.

mali, mala, malo

Mali je onaj koji je sitan, koji nema veliku vrijednost, veličinu, težinu ili količinu.

gore

Gore znači na više mjesto ili na više-mu mjestu.

tri

Tri je broj koji se obilježuje s 3. Za jedan je veći od broja dva i za jedan manji od broja četiri.

i

I povezuje riječi i rečenice i označuje dodavanje.

na

Na čemu je ono što je s gornje strane čega.

Budući da je *Prvi školski rječnik* namijenjen najmlađim školarcima, vjerojatno bi i oni imali svoje mišljenje o njemu jer putem slikovnica i priča prilagođenih njihovoj dobi već imaju razvijenu sposobnost razumijevanja pročitanaoga teksta. Ipak, *Rječnik* je s leksikografskoga gledišta veoma sustavno napravljen, što mu daje dodatnu vrijednost jer, iako je primarno namijenjen školarcima koji sadržaj rječnika ne percipiraju poput odraslih čitatelja, autori nisu zanemarili bitna načela dobre rječničke prakse. Ta se na-

čela posebno odnose na dosljednost u pristupu obradi gramatičkih i leksičkih kategorija te dosljednost u provedbi načela normativnosti hrvatskoga jezika:

1. sustavno su obrađeni rodni morfološki parnjaci – uz imenicu u muškome rodu obvezno se navodi i ženski morfološki parnjak ako se njihova značenja mogu opisati istom definicijom: **učenik, učenici / učenica, učenice** *Učenik / učenica* je osoba koja pohađa osnovnu ili srednju školu.; **učitelj, učitelji / učiteljica, učiteljice** *Učitelj / učiteljica* je osoba koja poučava u osnovnoj školi. Ako se značenja rodni morfološki parnjaci razlikuju, kao, primjerice, u slučaju rodbinskih parnjaka, muški se i ženski rod imenica navode kao dvije posebne natuknice: **stric, stričevi** *Stric* je očevo brat., **strina, strine** *Strina* je stričeva žena.; **ujak, ujaci** *Ujak* je majčin brat., **ujna, ujne** *Ujna* je ujakova žena.

2. sustavno su obrađeni svi sinonimi, što razumijeva uspostavu jednake definicije pod objema natuknicama, a pod svakom se sinonimnom natuknicom unutar objašnjenja navodi i njezin sinonimni parnjak ako su oba sinonima normativno ravnopravna: **advent** *Advent* ili *došašće* je vrijeme od četiriju tjedana prije Božića., **došašće** *Došašće* ili *advent* je vrijeme od četiriju tjedana prije Božića.; **objed, objedi** *Objed* ili *ručak* je glavni dnevni obrok., **ručak, ručkovi** *Ručak* ili *objed* je glavni dnevni obrok. Uz sinonim koji nema normativnu prednost donosi se i normativno preporučljiv oblik s uputom: **avion, avioni** ... Bolje je reći *zrakoplov.*; **motor, motori** ... Bolje je reći *motocikl.*

3. Primjeri su sustavno navođeni ispod objašnjenja, na kraju rječničkoga članka,

a, s obzirom na to da su sve rječničke natuknice isključivo jednorječne, višerječne su sveze, posebno one koje djeca uče u prvome i drugome razredu, stavljene u poseban blok s objašnjenjima u sklopu imenične natuknice: **grad, gradovi** ... ■ *Glavni grad* je političko i upravno središte koje države, grad u kojemu se nalaze središnje vladine ustanove.; **rođak, rođaci** ... ■ *Bliski rođaci* su ujaci i ujne, stričevi i strine, tetci i tetke, bratići i sestričane., ■ *Dalji rođaci* su oni kojima su predci bliski rođaci.

4. Posebnost je *Rječnika* uspostava natuknica – tzv. mapa – koje imaju hiperonimna obilježja. One su grafički i slikovno vidljivo izdvojene kao nadređene riječi, a nakon njihova objašnjenja donose se sve podređene riječi, tj. hiponimi (npr. na takav su način obrađene natuknice *gmaz, alat, voće*), te takav pristup obradi osim opisne ima i edukativnu namjenu.

5. Konačno, velika je pozornost posvećena rječničkomu vokabularu – mnoge riječi koje se nalaze u objašnjenju i same su objašnjene u *Rječniku*, što je posebno uočljivo u elektroničkome izdanju na kojemu se odabirom koje riječi s pomoću miša pojavljuje njezino objašnjenje na zaslonu.

Prvi školski rječnik osim opisa riječi svojstvenoga svim rječničkim priručnicima, sadržava 2000 vedrih i zabavnih crteža Ivane Guljašević koje uz ilustrativnu imaju i edukativnu namjenu. Posebno je potrebno istaknuti sustavnost crteža u tzv. mapama – sve su ilustracije pojmova, tj. riječi uvrštenih unutar jednoga hiperonima sustavno napravljene, što razumijeva da se istim tipom crteža ilustriraju srodni pojmovi (npr. boje, povrće, voće).

Jednako tako, kako je ranije istaknuto, ravnopravan knjizi, jest i DVD koji cijelomu izdanju daje intermedijско obilježje – odabirom riječi s pomoću miša učenici mogu čuti pravilan izgovor riječi usklađen s normom hrvatskoga standardnog jezika koje su na osnovi uzoraka koje je naglasio Domagoj Vidović iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje izgovorili spikeri Helena Knezić i Zvonko Zečević. Premda je primarni cilj *Rječnika* „naučiti učenike leksikografskome razmišljanju i pripremiti ih za služenje pravim rječnicima“, na zadovoljstvo njegovih, ponajprije, malih, ali i velikih korisnika, DVD je opremljen i poučnim igricama, animacijama i zabavnim zvukovima te izvadcima iz televizijskih filmova i predstava koji će ih zabaviti i razonoditi.

Svi suradnici *Prvoga školskoga rječnika* doista su se potrudili objediniti različite pristupe – leksikografske, edukativne i zabavne – na osnovi kojih bi djeci opisali i predočili pojmove s kojima se ona susreću u svojem svakodnevnome životu te u konačnici oblikovati priručnik koji s pravom možemo smatrati vrijednim štivom malih školaraca.

Goranka Blagus Bartolec